

A NEMZETISÉGI ÉS A NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK ÖSSZEFÜGGÉSEI A SZOCIALISTA VILÁGBAN

Az utóbbi évtized és különösen az elmúlt néhány év hangsúlyosan vetette fel a szocialista világban mind a nemzetiségi, mind a népesedési problémákat. Ugyanakkor a két kérdéskör sajátos összekapcsolódása is megfigyelhető. A nemzetiségi problémák mögött sok esetben demográfiai feszültségek rejtőznek, míg a népesedési kérdésnek a legtöbb országban nyilvánvaló demográfiai vonatkozásai is vannak. Vizsgálódásunk természetesen azokra a szocialista országokra terjed ki, ahol nemzetiségek nagyobb számban élnek. Kivételt képez ezen a téren Magyarország, ahol megkíséreljük tipológiánkba illeszteni a nemzetiségi lakosság körében lezajló folyamatokat, elsősorban azért, hogy megfelelő összehasonlításokat tehessünk a szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiségű lakosság helyzetével. Mivel témánk eleve nagymértékben szerteágazó, nem terheltük az ázsiai szocialista országok hasonló társadalmi folyamatainak elemzésével. Dolgozatunk szükségszerűen vázlatos, mivel csupán az első kísérleti lépés a téma feldolgozására. De vázlatossá teszi a rendelkezésre álló adatok hiányossága és esetlegessége is. A szocialista országok statisztikai adatatszolgáltatása nemzetiségi és népesedési téren egyaránt szűkös. Sok esetben csak régi és közvetett adatok állnak a kutató rendelkezésére. Mégis úgy véljük - foglalkozni kell ezzel a kérdéskörrel, mert egy sor politikai, társadalmi kérdés megválaszolását megkönnyítheti, ha egymásra vesszük a nemzetiségi és a népesedési folyamatokat.

Hipotézisünk az, hogy a nemzetiségek közötti eltérő demográfiai folyamatok, tendenciák idővel megváltoztatják a nemzetiségi problémák jellegét és súlyát. Másrészt egy-egy nemzetiség sajátos helyzete sajátos népesedési problémákat hoz magával. Felerősítheti, vagy gyengítheti a nemzetiségi kérdés jelentőségét, fontosságát. Úgy tűnik, hogy a szocialista országok nemzetiségeinek helyzetében bekövetkezett változások - jelentős mértékben - tartósan érvényesülő demográfiai folyamatok következtében jöttek létre.

A szocialista világban sokáig mind a két kérdés viszonylag gyors, szinte automatikus megoldásával számoltak. Úgy vélték, hogy a kapitalista társadalom ellentmondásainak kiküszöbölése nyomán elhárult minden akadály a problémák végleges rendezése előtt. A nemzetiségek hamarosan integrálódnak, megszűnnek a tradicionális különbségek a különböző nyelvű és kultúrájú emberek között, akiket korábban sok ellentét választott el egymástól. Hasonlóképpen az osztálytársadalmak felszámolásától várták a népesedési konfliktusok eltűnését is. Ezért a 60-as években meglepetésként hatott ezeknek a rég megoldottnak hitt kérdéseknek az újra fölvetődése. Kezdetben nem is valóságos problémaként kezelték őket - különösen a nemzetiségi kérdést - hanem bennük csupán a korábbi társadalmi rendszer maradványait látták, vagy egyszerűen az ellenséges politika és propaganda számlájára próbálták őket írni. Napjainkra bebizonyosodott, hogy a szocializmusban még történelmileg nagyon hosszú ideig szá-

mitani kell a különböző társadalmi-politikai kérdések fennmaradására. Andropov jegyezte meg a Szovjetunió megalapításának 60. évfordulóján mondott beszédében, hogy "a nemzeti kérdés megoldásának sikerei még korántsem jelentik a problémák megszűnését... A problémák mindaddig megmaradnak, amíg fennállnak a nemzeti különbségek. Márpedig ezek még sokáig meglesznek, sokkal tovább, mint az osztálykülönbségek."

A nyugati politikai irodalom régi, kedvelt témája a szovjet nemzetiségi politika elemzése és bírálata. Ezek az írások mind ez ideig egy sajátos ellentmondással találták magukat szemben. Oroszositási politikáról beszélnek, ugyanakkor, ha statisztikákat közölnek, meg kell állapítaniuk, hogy a Szovjetunióban nem nő, hanem elég tekintélyes arányban csökken az orosz nemzetiségűek aránya az utóbbi évtizedekben. "A nagyoroszok részaránya az 1939. évi 58 %-ról 1979-re 52,4 %-ra csökkent. Az ukrainaiak és fehéroroszok százalékos aránya ennek során csupán csekély mértékben növekedett, noha jelenleg minden ukrán és fehérorosz zártan a Szovjetunióban él. Valószínű, hogy a tényleges növekedés lényegesen nagyobb volt, mivel a népszámlálásnál az ezekhez a népekhez tartozók közül sokakat nyilvánvalóan oroszokként tüntettek fel. A muzulmánok részaránya a szovjet lakosságon belül 1979-re 11,6 %-ról 16,5 %-ra növekedett. Az öt középpázsiai nemzet, köztük négy türk nép, az 1959-es 6,2 %-ról 1979-re 9,9 %-ra nőtt. Összességében a türk népek részaránya, akikhez az azerbajdzsániak, a tatárok és baskirok is tartoznak 1979-ben 15,2 %-ot tett ki."¹

A hatalmas országban érvényesülő népmozgalmi tendenciákat és társadalmi folyamatokat nem lehet erőszakos asszimilációs politikával, vagy népszámlálási törekvésekkel magyarázni. Egészen másról van szó; a kontinensnyi ország egymástól eltérő multú, fejlődésű területeinek természetszerűleg eltérő társadalmi viselkedéséről. A más hagyományokat őrző, más kultúrkörben, más gazdasági körülmények között élő nemzetek népmozgalma is eltérően alakul. Az európai szovjetköztársaságokban már befejeződött a népesedés terén a demográfiai átmenet korszaka, amely azt jelenti, hogy a lakosság népmozgalmát kevés születés és viszonylag kevés halálozás alapozza meg. Ez a folyamat először a balti köztársaságokban ment végbe, s napjainkban már Grúziában és Moldáviában is befejezéséhez közeledik. Egészen más a helyzet a középpázsiai köztársaságokban. Itt a 60-as évektől jelentős mértékben javuló életszínvonal és egészségügyi ellátás következtében a népesség felgyorsuló növekedése figyelhető meg. Alig csökkent a születések száma, viszont nagyot javultak a halálozási mutatók, így népmozgalmi szempontból a fejlődő országok demográfiai helyzetéhez hasonló szituáció alakult ki. A demográfiai átmenet sajátosságai közül egyelőre csak a halálozások arányának visszaszorulása tapasztalható, viszont a születések aránya alig csökkent, Tadzsikisztánban még növekedett is. (1. táblázat)

A 80-as évek derekán a Szovjetunió köztársaságai fő vonalakban nagy népességyarapodást mutató, és csökkenő népességnövekedésű területekre oszthatók. Az előbbieket a középpázsiai köztársaságok, valamint két kaukázusi állam Azerbajdzsán és Örményország, míg a

A születési arányszámok (ezrelék) dinamikája szovjet Közép-Ázsiában

Év	Üzbegisztán	Kirgizisztán	Tadzsikisztán	Türkmenia	Közép-Ázsia	Szovjetunió
1897	44,0	44,0	44,0	44,0	44,0	49,6
1913	45,1	45,1	45,1	45,1	45,1	45,5
1926	41,5	42,4	43,3	45,8	42,4	44,0
1935	40,1	39,1	34,7	38,0	38,9	38,7
1940	33,8	33,0	30,6	36,9	33,7	31,2
1950	30,8	32,4	30,4	38,2	31,9	26,7
1955	34,3	33,5	33,8	40,7	34,9	25,7
1960	39,8	36,9	33,5	42,4	38,7	24,9
1965	34,7	31,4	36,8	37,2	34,8	18,4
1970	33,6	30,5	34,8	35,2	33,5	17,4
1975	34,5	30,4	37,1	34,4	34,2	18,1
1980	33,8	29,6	37,0	34,3	33,8	18,3

Forrás: Murtaza Karacsanov: A születések Közép-Ázsiában. In: Fertilitástrends. Akademie-Verlag, Berlin, 1984. 103. old.

többi köztársaságok - az átmenetet mutató Grúzia és Moldávia kivételével - a másik csoportba sorolhatók. (2. táblázat)

A népesedési helyzet azonban ennél a statisztikai megoszlásnál sokkal bonyolultabb, hiszen minden köztársaságban nagy számban élnek európai eredetű lakosok, elsősorban a nagyvárosokban és az iparvidékeken, akik magukkal hozták korábbi lakóhelyük szociológiai-demográfiai jellemzőit. Az európai származású családokban (oroszok, ukránok stb.) kevés a gyermek. Tovább növeli a különbséget a két népességi csoport között az, hogy az európai származásúak szinte kizárólag értelmiségiek, vezető beosztásúak, magasan kvalifikált szakemberek, akik saját demográfiai mintájukon belül is szélső helyzetet foglalnak el termékenységüket illetően.

Az utóbbi évtizedekben az autochton lakosság köréből is egyre nagyobb számban kerülnek ki vezetők és szakemberek, mégis az a helyzet, hogy mind az életszínvonalat, mind az életmódot és ennek nyomán a tradicionális családmodellt illetően nagy az eltérés. Sok helyen az eltérő demográfiai sajátosságokat felmutató rétegek lakóhely szerint is elkülönülnek egymástól (falvak-városok). A közép-ázsiai és kaukázusi falvak őrzik a nagy család szeretetének hagyományát, a szocialista társadalmi rendszer előnyei ezeken a tájakon nem siettettkék a demográfiai átmenetet, hanem helyenként még meg is erősítették a régi szokásokhoz való ragaszkodást. Kétségtelen, hogy ilyen körülmények között lelassult a különböző nemzetiségű-

A népmozgalom főbb adatai a Szovjetunióban és a szövetségi köztársaságokban(1000 lakosra)

Köztársaság	1940-ben			1983-ban		
	születés	halálozás	természetes szaporodás	születés	halálozás	természetes szaporodás
Szovjetunió'	31,2	18,0	13,2	20,1	10,3	9,8
Tadzsikisztán	30,6	14,1	16,5	38,7	7,6	31,1
Üzbegisztán	33,8	13,2	20,6	35,3	7,5	27,8
Türkmenia	36,9	19,5	17,4	35,6	8,5	27,1
Kirgizisztán	33,0	16,3	16,7	31,5	7,9	23,6
Azerbajdzsán	29,4	14,7	14,7	26,2	6,7	19,5
Örményország	41,2	13,8	27,4	23,6	5,8	17,8
Kazahsztán	40,8	21,4	19,4	24,4	8,0	16,4
Moldávia	26,6	16,9	9,7	22,5	10,9	11,6
Grúzia	27,4	8,8	18,6	18,0	8,4	9,6
Beloruszia	26,8	13,1	13,7	17,5	10,0	7,5
Oroszország	33,0	20,6	12,4	17,6	11,1	6,5
Litvánia	23,0	13,0	10,0	16,3	10,3	6,0
Ukrajna	27,3	14,3	13,0	16,0	11,5	4,5
Észtország	16,1	17,0	-0,9	16,0	12,0	4,0
Lettország	19,3	15,7	3,6	15,9	12,5	3,4

Forrás: Statisztikai Szemle, 1985. 460. old.

ek integrációja. Ennek akadályát képezi a hagyományrendszer eltérésén túl az életszínvonal-beli eltérés is.

Adódik ez egyrészt abból, hogy az autochton lakosság szakképzettségi szintje alacsonyabb, másrészt abból, hogy ezek a családok sokkal népesebbek, körükben a családanyák munkavállalása nem terjedt még el, így a jövedelem sokkal több felé oszlik, mint az európai eredetű családoknál. A lakosság korstruktúrája az egyes köztársaságok között globálisan is eltérő, ami részben a népmozgalmi különbségekből ered, de újra is termeli azokat, hiszen egészen más a jövedelmek megoszlása azokban a köztársaságokban, ahol a nyugdíjasok aránya meghaladja a lakosság 20 %-át, mint ott, ahol ez az arányszám csak 10 % körüli. (3. táblázat)

A nagy eltérések, különbségek párosulva egy jól kirajzolható nemzetiségi összefüggésrendszerrel, kényes feladat elé állítják a nemzetiségi politikát. Ilyen viszonyok között szinte minden társadalmi konfliktus nemzetiségi ellentétként tételvezhető, legyen szó akár a falu-város, a vezetők és beosztottak, a magasan kvalifikáltak és a kvalifikálatlanok között-

ti-viszonyról. Ilyen körülmények között termékeny talajra találhatnak a nemzetiségi elzárkózás és a nemzetiségi gőg, szupremáciára törekvés retrográd eszméi.

3. táblázat

A nyugdíjasok száma és aránya a Szovjetunióban és a szövetségi köztársaságokban 1984-ben

Köztársaság	A nyugdíjasok	
	száma (1000 fő)	aránya (százalék)
Szovjetunió	53555	19,6
Oroszország	30087	21,2
Ukrajna	11517	22,7
Belorúszia	2072	21,0
Üzbegisztán	1928	11,0
Kazahsztán	2118	13,5
Grúzia	945	18,3
Azerbajdzsán	840	12,9
Litvánia	732	20,7
Moldávia	712	17,5
Lettország	579	22,4
Kirgizisztán	517	13,3
Tadzsikisztán	435	10,0
Örményország	401	12,3
Türkmenia	326	10,5
Észtország	344	22,7

1984. január 1-én. 1941-ben 4,0 millió (2,1 %), 1961-ben 21,9 millió (10,1 %) nyugdíjas volt

Forrás: Statisztikai Szemle, 1985. 467. old.

Az európai szocialista országok közül Jugoszláviában figyelhető meg a legnagyobb demográfiai eltérés a különböző nemzetiségek között. A legélesebb különbség Koszovóban tapasztalható. Míg a szövetségi államokban nem alakult ki dichotómia egyik nemzetiséghez tartozó vezetők, magasan kvalifikáltak és a másik nemzetiséghez tartozó beosztott, szakképzetlen, sőt munkanélküli tömegek között, addig Koszovóban a jugoszláv kormány minden törekvése ellenére sem tudott - az albán lakosság nagyfokú társadalmi elmaradottsága és sajátos nemzeti hagyományaihoz való erős ragaszkodása miatt - megoldást találni erre a konfliktusra. Az albánok nemzeti felemelkedését szolgáló Pristina-i egyetem, megalapításának céljaival ellentétben az albán nemzeti mozgalom egyik központja lett. A Koszovóban együtt élő szerb kisebbség és albán többség között a társadalmi közeledést a gyökeresen eltérő demográfiai folyamatok nagyon megnehezítik.

1948 óta csaknem háromszorosára nőtt ebben az autonóm tartományban az albánok száma, míg a szerbeké stagnált.

4. táblázat

A koszovói nemzetiségi arányok eltolódása

Év	Albán	%	Szerb	%
1948	500 000	68,4	172 000	nincs adat
1971	916 000	73,6	228 000	18,3
1981	1 227 000	77,5	209 000	13,2

Forrás: Dima, N.: Southeast European Boundary Disputes (Dél-kelet-európai határviták). The Journal of Social Political and Economic Studies. 1982. 3. szám 244. old.

Ez a népességrebbanás nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az albán tömegek kulturális és szociális elmaradottságát csak kevésbé sikerült csökkenteni. A szegénység, munkanélküliség körülményei között a legkisebb nemzetiségi sérelmek is nemzeti ellentéteké transzformálódnak. A jelentős mértékben demográfiai tényezőkre visszavezethető társadalmi problémákat az albán lakosság egyre inkább nemzeti elnyomatásként éli át.

A szocialista világ népesedési és nemzetiségi folyamatainak összefonódásáról szólva nem kerülhető meg a szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiségű tömegek helyzetének problémája. A kérdés súlyát az is mutatja, hogy a kelet-európai szocialista országok mintegy 7 milliónyi nemzetiségi lakosságának körülbelül a fele magyar. A magyar kisebbségek azonban demográfiai szempontból alapvetően különböznek az eddig tárgyalt nemzetiségektől, mivel nem gyorsabban, hanem lassabban népesednek – sőt Jugoszláviában lélekszámuk is csökken – a többségi nemzeteknél. Erre a jelenségre a nemzetközi irodalomban is felfigyeltek. A magyar kisebbségek közül legjobban népesedő romániai magyarságról írta az egyik szerző: "Az elmúlt évtizedek alatt a Romániában élő magyar és székely lakosság száma 1956-ban 1,5 millió, 1966-ban 1,6 millió és 1977-ben 1,7 millió volt. Az 1977-es legutóbbi román népszámlálás adatainak megfelelően e két nyelvileg megkülönböztetett lakossági csoport Románia 21 milliós lakosságának 7,9 %-át, Erdély lakosságának pedig 30 %-át alkotta, míg a románok az utóbbi lakosságának 60 %-át és az ország összlakosságának 90 %-át tették ki. A helyzetet etno-demográfiai szemszögből vizsgáló Seton-Watson történész megállapítja, hogy a magyarok körében alacsony a születések száma, s hogy az utóbbi időszakban nem sikerült számukat természetes szaporulat útján növelni, így tehát az inkább város lakó erdélyi magyar lakosság számszerűen nem növekedett, míg a nagyobb részben vidéki románok elég gyorsan szaporodtak. A jelenlegi urbanizációs és iparosító folyamatok sok vidéki románt vonzottak az erdélyi városokba, egyre inkább román jelleget adva ezeknek és az egész térségnek. E tendenciák folytatódása és a német ajkú lakosságnak Nyugat-Németországba települése követ-

kezében Erdély fokozódóan románná válik és egyre kevésbé fenyeget a destabilizáció veszélyével. Ezzel szemben Besszarábia és Dél-Jugoszlávia pontosan az ellentétes irányban haladnak."²

Tekintsünk most el a tanulmány írójának elfogultságaitól és attól, hogy adatai nem pontosak, hiszen a romániai magyarság számát - elfogadván a hivatalos statisztika adatait - alábecsüli, erdélyi arányát viszont túlbecsüli. Figyeljünk fel inkább arra, hogy összefüggést talál a népesedési folyamatok jellege és a politikai stabilizáció között. Kétségtelen, hogy a kezdetben látens, csak lassan manifesztálódó nemzetiségi népesedési eltolódások előbb-utóbb politikai feszültségekkel, problémákkal járnak. Akkor is felmerül a destabilizáció veszélye, ha a kisebbség gyarapodása változtatja meg az erőviszonyokat, de akkor is, ha a többségé. Politikailag az előbbi eset kényesebb, hiszen egy már kialakult status quo megváltoztatása irányába hat, míg az utóbbi eset - a nemzetiség visszaszorulását eredményezve - megszilárdítja, legitimálja a már kialakult politikai helyzetet.

Nehéz azonban a legitimáció abban az esetben, ha a nemzetiségi népmozgalomban keverednek egymással a természetes belső fejlődés hatására kialakuló folyamatok, a kívülről jövő beavatkozással, a nemzetiségi lakosság asszimilációjának siettetésével, erőltetésével. Ebben az esetben elválaszthatatlanná válik egymástól a természetes népmozgalmi tendencia és a felülről vezérelt, erőszakos beavatkozás eredményessége. Ha a magyar nemzetiségi demográfia történelmi távlatú vizsgálatát végezzük el, azt tapasztaljuk, hogy az adott területen együtt élő nemzetek, nemzetiségek közül mindig azok szaporodtak gyorsabban, amelyek maguk mögött érezhették az állam tudatos beavatkozását a népesedési folyamatokba. Erdélyben magyar impérium alatt a magyarok, román impérium alatt a románok gyarapodtak az utóbbi évszázadban gyorsabban. Egymáshoz - népesedési szempontból - közel álló nemzetiségek között Kelet-Európában az népesedik jobban, amelyik többségi helyzetben van. Tudatos állami beavatkozás nélkül is elvégzi a maga dolgát a természetes asszimiláció, amely mindig a nagyobb lélekszámú nemzet arányát növeli jobban, hacsak közjogi, territoriális elhatárolásra nem kerül sor a különböző nemzetiségű lakosság között. Felgyorsítja a nemzetiségek lemorzsolódását, ha olyan állam keretei közé kerülnek, amelynek gyorsabban népesedő, a demográfiai átmenet terén hátramaradottabb területei is vannak. Ha közelebbről megvizsgáljuk a romániai magyarság népesedési mutatóit, azt találjuk, hogy természetes szaporulata elmarad a román többség mögött, de a különbség a románság javára elsősorban Moldvában, Olténiában és Munténiában mutatkozik. Erdélyben a magyar lakosság történelmileg gyorsan népesedő vidékeket is benépesít (Székelyföld, Szatmár), visszaszorulása főleg azért tapasztalható, mert a más tartományokból Erdélybe irányuló természetes és államilag forszírozott migrációs folyamatok hatására összekeveredik egy nagyszámú, más demográfiai sajátosságokat felmutató népességgel. A bánati románok, németek és magyarok népmozgalmi mutatói közelebb állnak egymáshoz, mint a távoli román vidékekéhez. (5. és 6. táblázat)

Az élveszületések arányszáma 1000 főre ROMÁNIÁBAN

Év	Magyar kisebbség	Az ország egész népe	Különbözet
1966	12,8	14,3	-1,5
1967	21,2	27,4	-6,2
1968	22,9	26,7	-3,8
1969	21,4	23,3	-1,9
1970	19,8	21,1	-1,3
1971	17,9	19,5	-1,6
1972	17,4	18,8	-1,4
1973	16,6	18,2	-1,6
1974	18,0	20,3	-2,3
1975	17,3	19,7	-2,4
1976	17,1	19,5	-2,4

Forrás: Semlyén István: Hétmilliárd lélek. Kriterion, Bukarest, 1980. 203. old.

Szélsőségek a természetes szaporodásban Romániában

(1977)

Megye		születés - halálozás (1000 fő)		1000 főre jutó gyarapodás
BÁNÁT	Arad	14,3	13,2	0,11
	Temes	14,3	11,7	0,26
	Krassó-Szörény	15,8	12,0	0,38
Megye		születés - halálozás (1000 fő)		1000 főre jutó gyarapodás
MOLDVA	Vaslui	27,5	9,6	1,79
	Iagi	25,3	7,4	1,79
	Botogani	25,0	9,4	1,56

Forrás: Semlyén István: Hétmilliárd lélek. Kriterion, Bukarest, 1980. 187., 189. old.

A nemzetiségi demográfiai folyamatok sajátos összefüggéseket mutatnak a társadalmi struktúra alakulásával. Általában elmondható, hogy az urbanizáltabb, magasabban iskolázott népesség lassabban népesedik, mint a falusi, a hagyományokhoz még jobban kötődő népesség.

A különböző nemzetiségű lakosok elhelyezése a társadalmi struktúrában információkat nyújthat a kutató számára a nemzetiség történelmi hagyományaira és pillanatnyi állapotára vonatkozóan is. Kétségtelen, hogy a nemzetiségek integrációja számára a legjobb feltételeket az nyújtja, ha társadalmi struktúrájuk nem különbözik egymástól lényegesen. Jelentős eltérések vagy különleges hagyományok továbbélését, vagy a nemzetiségi politika hiányosságait mutatják. A romániai magyarok hagyományosan urbanizáltabb népességet alkottak, mint a románok. Ez is hozzájárult fokozatos népesedési visszaszorulásukhoz, ami mindazonáltal nem volt túlságosan jelentős, hiszen ha az 1910-es népszámlálás kimutatta erdélyi 32 %-os arányt összehajlítjuk a mai kb. 25 %-os aránnyal, a csökkenés számottevő, de nem végzetes, és a magyar lakosság abszolút számának lényeges növekedésével járt együtt. Egészen más a helyzet Csehszlovákiában, ahol a Trianonban elcsatolt területen 1910-ben a lakosság egyharmada volt magyar nemzetiségű, míg ma csak 13-14 % (becslés, hivatalosan még alacsonyabb). Itt a lakosság abszolút száma stagnál, azaz 65 év nem jelentéktelen természetes szaporulatát asszimilálta a többségi szlovákság.

A társadalmi struktúra változásai megváltoztatják a nemzetiségek demográfiai viselkedését is. Ha a nemzetiségi lakosság kiszorul az értelmiségi, és az alkalmazotti pályákról, úgymond "proletarizálódik", népesedése is ennek megfelelően változni fog. Több szakember véleménye megegyezik abban, hogy a társadalmi struktúra csúcsairól kiszoruló magyarság nagyarányú munkás és paraszt tömegei csökkenteni fogják mind Csehszlovákiában, mind Romániában a természetes szaporodásban jelenleg még mutatkozó hátrányos különbségeket. (7., 8. és 9. táblázat)

7. táblázat

A főbb társadalmi csoportok számaránya Románia egész lakosságában és a romániai magyarságban (%)

	munkások	parasztok	alkalmazottak
	1956	1956	1956
Az egész lakosságban	23,7	58,0	13,3
A magyaroknál	38,6	47,5	12,7
	1966	1966	1966
Az egész lakosságban	39,9	43,8	12,3
A magyaroknál	45,9	36,2	11,6

Forrás: Nyikolaj Rügyenszkij: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. In: Szovjet Irodalom, 1985. 12. szám 158. old.

Csehszlovákia egyes nemzetiségeinek demográfiai jellemzői

Nemzetiség	Házasságkötés	Válás	Élve születés	Halálozás	Természetes szaporulat	Az élve születettek száma (1000 15-49 éves nőre)
Cseh	9,2	2,14	14,8	12,8	2,0	59,5
Szlovák	8,1	0,93	18,8	8,8	10,0	73,3
Magyar	7,4	0,79	14,6	10,6	4,0	61,2

Forrás: Ny. Rügyenszkij: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. In: Szovjet Irodalom, 1985. 12. szám 161. old.

A Csehszlovákia területén élő főbb nemzetiségek
társadalmi szerkezete 1970-ben (%)

Osztályok és rétegek	Magyarok	Csehek	Szlovákok
Munkások	58,0	56,6	58,5
Alkalmazottak	16,2	31,7	28,0
Szövetkezeti parasztok	22,4	8,6	9,1
Kisipari szövetkezeti tagok	1,6	2,5	1,7
Egyéni gazdálkodók	0,2	0,3	2,0
Egyéb és ismeretlen	0,6	0,3	0,7

Forrás: Ny. Rügyenszkij: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. In: Szovjet Irodalom, 1985. 12. szám 160. old.

A jugoszláviai magyarság demográfiai visszaesése a legnagyobb mértékű a szomszédos szocialista országokban. A hatalmas regionális különbségek közé került, viszonylag kis létszámú népesség felmorzsolódása feltartóztathatatlanak tűnik, még akkor is, ha eredeti településterületén többségét eddig meg tudta őrizni. A magyar lakosság kormegoszlása alapvetően eltér a jugoszláv népességtől, és nyugati kivándorlás is ritkítja sorait. Arra, hogy a demográfiai folyamatok milyen mértékben képesek befolyásolni a nemzetiségi kérdést, a legjobb példa összehasonlítani egymással a Jugoszláviában élő albán és magyar nemzetiség 6 és fél évtizedes útját. Az állam kialakulásakor a két nemzetiség lélekszáma kb. egyenlő volt egymással (550 000 fő körül). Ekkor Szabadka volt a legnépesebb város az országban, és a magyar kisebbségben rejlő centrifugális erők a kisantantba szorították be a fiatal délszláv államot. Ma a koszovói és macedóniai albánok több, mint másfél millióan vannak, és a Balkán félsziget legnagyobb konfliktusforrását képezik. A mintegy 400 000 magyar nem viaszoly okozója többé, elkerülhetetlennek tűnő asszimilációjának befejeződéséig várhatóan be-

tölti a két szomszédos állam által neki szánt feladatot: a gazdasági és kulturális híd, összekötő szerepét. (10. táblázat)

10. táblázat

A fő korcsoportok aránya jugoszlávia egész lakosságában
és a jugoszláviai magyarságnál (%) (1971)

Korcsoport	Egész lakosság	Magyarok
15 év alatt	26,8	18,0
15-49 év között	53,4	50,7
50 év felett	19,8	31,3

Forrás: Ny. Rügyenszki: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. In: Szovjet Irodalom, 1985. 12. szám 163. old.

A magyarországi nemzetiségek demográfiai mérlege azt mutatja, hogy arányuk gyorsabban csökkent az ország lakosságában, mint a szomszédos országok magyar lakosságáé. Hiába keresnénk azonban e jelenség mögött politikai okokat, nemigen találunk. A hazai nemzetiségek a II. világháború utáni német kitelepítés, és a szlovák-magyar lakosságcsere óta nem élnek összefüggő területen, asszimilációjuk már a szocialista rendszerváltozás idején előrehaladt volt. Sopron és Békéscsaba nemzetiségi jellegének megváltozása óta a magyarországi nemzetiségek csak szórványokat alkotnak a városokban. A nemzetiségi falvak népesedési mutatói nem térnek el lényegesen a velük szomszédos magyar közösségektől. A baranyai német és délszláv falvak népesedése az ottani magyar falvakhoz hasonlóan stagnáló, míg a keleti határszáron található román falvak, a magyarokhoz hasonlóan, kedvezőbb képet mutatnak. A központi és északi területeken fekvő szlovák közösségek népmozgalmát alaposan megváltoztatta az utóbbi évtizedekben a közelükben kiépült szocialista nagyipar és bányászat. Valószínűleg a magyar lakosságához közel álló demográfiai sajátosságaik is hozzájárulnak ahhoz, hogy a hazai nemzetiségek gyorsan asszimilálódnak, s a századelőn még többszázéves tömegeikből a legutóbbi népszámláláson már csak néhány tízezen vallották magukat nemzetiséginek.

Magyarország legfontosabb "nemzetiségi" problémája ma a cigénykérdés, ennek taglalása azonban már nem képezheti dolgozatunk tárgyát.

Megállapíthatjuk, hogy a nemzetiségek léte abban az esetben a leginkább konfliktusmentes a szocialista világban, ha nincsenek köztük és a többségi nemzet között számottevő népmozgalmi eltérések. Összefoglalásként a következő típusokat különböztetjük meg.

- 1./ A demográfiai folyamatok egybeesése mutatható ki: (Szovhetunió európai részein, Magyarországon)
- 2./ A többségi nemzet és a nemzetiségek demográfiai folyamatai eltérőek.
 - a./ A többségi nemzet "fejlettebb" típusú népmozgalmat figyelhetők meg. (Alacsonyabb születésszám, urbanizáltabb struktúra stb.)

b./ A többségi nemzet "fejletlenebb" demográfiai sajátosságai érvényesülnek. (Pl. Romániában)

c./ Vegyes típus. Egyes nemzetiségek népmozgalma fejlettebb, másoké fejletlenebb a többségi nemzeténél. (Jugoszlávia, Szovetunió)

A magyar lakosság Magyarországon a nemzetiségekhez hasonló demográfiai jellegzetességeket mutat. Ez részben oka annak, hogy nálunk előrehaladott a nemzetiségek integrációja. De egyben következménye is, hiszen azért jöhetett létre ez a helyzet, mert a magyarországi nemzetiségek diaszporikus jellegükönél fogva már egy korábbi történelmi szakaszban elvesztették demográfiai sajátosságaikat.

A szomszédos szocialista országokban élő magyarok népesedése karakterisztikusan eltér a többségi nemzetektől (Szlovákiában a szlovákokétól). Az eltérés negatív irányú, azaz a magyarok természetes és különösen tényleges szaporulata csökkenő irányú. Ez az eltérés - Jugoszlávia kivételével - azonban nem olyan mértékű, hogy indokolná azt a számszerű veszteséget, ami a közreadott statisztikák szerint éri a magyar nemzetiségű lakosságot. A magyar lakosság térvesztésében a természetes szaporulat kedvezőtlen alakulása mellett a nemzetiségi politikában tapasztalható hiányosságok is közrejátszanak.

JEGYZETEK

- 1 Meissner, Boris: Die "Nationale Frage" in marxistischer und leninistischer Sicht. Südosteuropa, 1986. 6. 333. old.
- 2 Dima, N.: Southeast European Boundary Disputes. In: The Journal of Social Political and Economic Studies, 1982. 3. 254. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adatok a Szovjetunió fejlődéséről 1945-1984. Statisztikai Szemle, 1985. 458-469. old.
- Dima, N.: Southeast European Boundary Disputes. In: The Journal of Social Political and Economic Studies, 1982. 3. 241-256. old.
- Murtaza Karachanov: Geburtlichkeit in Mittelasien. In: Fertilitätstrends. Methode - Analyse - Politik. Akademie Verlag, Berlin, 1984. 101-121. old.
- Kommuniszt 1983. 1. old. Szaszygyeszját let SZSZSZR. Doklad Generaln v szekretara CK KPSZSZ tovariscaa Ju. V. Andropova.
- Meissner, Boris: Die "Nationale Frage" in marxistischer und leninistischer Sicht. Südosteuropa, 1986. 6. 319-339. old.
- Rugyenzskij, Ny.: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. Szovjet Irodalom, 1985. 12. 150-167. old.
- Semlyén István: Hétmilliárd lélek. Kritérium, 1980. 228. old.